

СТРАЖИЛОВО

ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК ЈОВАН ГРЧИЋ.

БРОЈ 28.

У НОВОМ САДУ 14. ЈУЛИЈА 1888.

ГОД. IV.

ДУХ ВРЕМЕНА САД ЈЕ ТАКИ!

ПРИПОВЕТКА ИЗ СРПСКОГА ЖИВОТА.

ПРВИ ДЕО.

(Наставак.)



Госпођа Јеца се као мало и поутеши, али... тек... тек...

А Јелена се сада збиља почела надати, е ће, по речима поп-Стевиним, „то све још бити као што треба“, то јест, као што она, по свом рачуну, жели. Отрчала је к Јаковљевићима. Нешто је вукло ма куд, полетела би. По најпре и једино, до душе, полетела би била тамо преко потока оној кући, одакле јој у вече долазе они звуци са ситних гусала, тамо, ... ох, тамо, да њему каже, како јој је сад одлануло, како ће „све још бити као што треба.“ Но или што јој се чинило, да неје прилика, да она, девојка, иде сама њему, момку, у кућу, или што је и она као у оиће што кажу за женскиње, у конзеквенцијама својих премиса увек доследна, нађе се код Даринке.

Састале се и поздравиле, као да се бог зна колико дуго несу виделе, или као да су претуриле некакву страшну опасност преко главе, па хвале бога, што су остале живе и здраве.

— Отишао је. — рекла би Јелена.

— За што је отишао? — рекла би Даринка.

Али као да она не сме, ни да спомене: „Отишао је!“ А ова, бог ме, ни онда, када би Јелена то и споменула, не би смела запитати: „За што је отишао?“

Тек обадвема беше у тај мах Бранко и његов нагли одлазак у мислима.

Као да осећају, е би им неугодно било, да остану у друштву с госпођом Натом и с госпођом Катом, па се отискоше у врт.

Јелена је непрестано ћеретала. Разговор јој се заплеће час о цвету Даринчину, час о хаљини, што ју је сама још о Духовима добила, па онда и о којечему другоме — готово без праве [свезе тих разних предмета.

Госпођи Нати чисто неје право, што Даринка оде с Јеленом. Као да јој је сад крива нешто и она, па се, боји, поквариће јој се кћи поред ње. Ако и зна, да све, што се догодило у кући поп-Стевиној, носи на души и на образу свом сама госпођа Јелисавета Рашићка, ипак јој дође и девојче само поквареније. „Дете, за Бога, не треба ни да зна, да и тако што има на свету. За њу нису још таке ствари!“

Но претерана бојазан њена беше са свим неоснована. Међу девојкама не паде ни једне речи, која би, баш и по госпођа-Катину мишљењу, на Даринку утицала развратно. Чак ни о ноћашњој серенади не спомену ни једна ни беле.

Само Зорка, када дођоше до онога цбуна иза врта, где се оно први пут сусрете она и Даринка са Стајићем, не мога, а да не подсети своју сеју, како су се обадве препале, када су из ненада ту натрчале на Бранка.

— Јух, како сам се ја онда поплашила! — вели Зорчица. — А Даринка стала, па не зна, шта ће; па кад Бранко отишао, а она ми меће моју руку на своје груди, да видим, како јој страшно лупа срце. А срце јој лупа, Боже, лупа.

Јелена се на то одсмејала.

А Даринка је попрвенела до иза ушију. Заборавила, и да навуче дубље на очи махраму, што је пребацила преко главе, да скрије своју неприлику.

Срећом ни Зорци ни Јелени не падоше ни на ум, да пазе на њу, шта ће изазвати у њој Зорчине речи!...

*

Кад се Јелена вратила од Даринке кући, дочекала је мати с наредбом, да је обрадује:

— Spreмај се! У суботу ћемо у Карловце!

Јелена застаде.

— Да, душо. Ићи ћемо на свечаност, — опет ће

мати. — Нема таквих прилика често. Чика је одобрио. Треба да одемо и код тетка-Тинке.

Нова неприлика за Јелену. Као да је данас заборавила и на Брајковачко певачко друштво и на сврху, рад које се било то друштво састало, као и на то, да је у кући већ било речи и о томе, да ће се ићи у Карловце.

Него неје научила, да приговара што материним жељама, ма и којој њеној речи; па наравно, и сад беше вољна повинovati се оному, што мати нареди.

Али јој сину у главу мисао, да би било врло потребно, да се састане с Кнежевићем, ако ничега другога ради, то бар да му каже, шта мати жели, и да она то чини само по материној жељи.

Од онога вечера, како је оно учитељ отишао онако нагло и срдит с њена прозора, неје ни била с њиме, осим јуче на првом покушају певачкога друштва. Па већ и онако имала би да га пита много, много, да га пита, срди ли се још на њу?

А зашто се срди, то као да сад тек почиње да нагађа. Па баш за то треба да му каже, како мати хоће, мати хоће а не она, да се иде у Карловце.

Сачувај Боже, када би Милан опет сада помислио, да је она, Јелена, нагла у Карловце за њим, за Стајићем!

Што јој већма долази у главу, да је потребно да се са учитељем састане, то Јелена све нестрпеливија; што нестрпеливија, то одлучнија.

Како да се састане с њим? Хоће ли он вечерас доћи под њен прозор, као обично, кад је онако срдит отишао прекисноћ од ње, а од то доба није напшао за вредно, да јој и речи рекне, осим што је јуче у певачкој школи пробао и њен глас, али са свим онако хладно и озбиљно као и осталих? Синоћ га је дуго и дуго чекала на прозору, и он не дође. Бар да је после серенаде и прошао онуда, кад је изгледала на њега као озебао сунце, те неје могла више ни заспати после тога! Да зна само, како јој је синоћно певање његово прионило за душу!

Па збиља! Кнежевић не дође ни вечерас.

Касно у ноћ тек чула је, да се отворила врата на школском здању. Касно у ноћ тек вратио се Кнежевић из манастирскога воћнака, посрћући „од љубави и од вина.“

Као што рече Јован, пречасни господин архимандрит беше отишао некуда у купке. А млади отац Варнава, манастирски намесник, добио мало одушке, да се провесели с веселим Брајковчанима у хладу

манастирскога воћнака уз искрен разговор и ватреног Радованца.

Кнежевићу добро дошло било, да се прође у чистом планинском ваздуху, да истера шетњом мамурлук, па му неје требало два пута рећи, да се придружи бележнику, Јовану, писару и благајнику.

— Ох Боже! — заплакала се Јелена, када је чула, како хладнокрвно затвара учитељ за собом врата на школском здању; заплакала се, изгубивши наду, да ће се и вечерас састати с њим, и уверивши се зар још боље, да се он још једнако срди на њу.

А какве ужасне муке трпљаше у тај мах бедни њен Милан! Да зна само, колико је грких пицула прогутао већ и данас од бележниковичина пецкања! Дотле га је пањкала и запиткивала, где је ноћас био, кад се украо из друштва, док неје признао, да је бар прошао поред њених, поред Јелениних прозора. Прошао! А да је био искрен, и да јој је хтео све признати, морао би приповедати, како је наслоњен на ону багрему пред њеним прозором пиљио као маче у жижак, да ли ће каква вилинска рука отворити капак на прозору, на оном прозору, на ком је он толико блажених тренутака с њом проснивао. . . пиљио, док се туга неје прелила вином, те из дубљине наквашенога срца свога стао проливати грке сузе, раптајући на своју судбину, како је он несрећан, како га нико не воли на свету, како га је неверила — ах! — и она . . . она, за коју би . . .

Невера! Ње ради подноси он те муке. Она му је натерала дерт, па је у свом мамурлуку почео да мрзи на цео свет тако, да га мржња, да, баш та мржња, нагнала, да утопи цео свет у манастирски Радованац, да искали своје увређено љубоморно срце. Онда, када је она мислила, да је се он више и не сећа, он се ње ради свађао с писарем, који је у сред друштва и пред њим био толико дрзак, да каже, како је „вечита штета за уметност, што госпођица Јелена нема прилике, да ступи на даске, што свет значе.“ Баш тада је он први пут у друштву залагао сву снагу своје речитости, доказујући, како је она способна, да усрећи човека, да буде вредна домаћица, добра мати, верна супруга, и тако даље. Баш тада је он тим начином одао своју „тајну“, поричући свим срцем, свом душом, па и самом помишљу, да је оно узрок Стајићеву наглому одласку из Брајковца, што га свет по Брајковцу разнео још, тако рећи, пре зоре. Па ако и неје могао никога разумети, сам је себе тешио . . .

(Наставиће се.)



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

НА ВИДОВ ВРХ.

К П У Т Н И М У С П О М Е Н А М А.

ОД Л. ТОМАНОВИЋА.



Вазео сам у „Јавору,“ како ми се на католички Видов дан на слави код Видове цркве у *Ластви* истакло питање: како и православни Срби немају ће коју цркву Видову, а Видов дан славе, у очи Видова дана огњеве пале, и толико међу својој ћеци име Вид или Видо, колико и Срби католички? У Боки још имају католици Видову цркву на *Кастел-ластви*, и ту, ако нема католика, долазе православни на Видов дан из *Паштровића* и донесу толико воска тај дан, да је доста тој цркви преко све године. А у *Конавлима*, ће су листом Срби католици, имају три Видове цркве, што значи, да су Срби католици, или боље, да је католичка црква међу Србима сачувала светковање св. Вида. За што је православна црква међу нама напустила то светковање; зашто у мјесеословцима њеним, бар оним, што су мени до руке дошли, нема св. Вида, бар не на 15. јунија, а зна се одиста, да га је до Косовске битке светковала, јер да није, не би се 15. јунија и у народу српско-православноме звао Видов дан, него Амосов дан — за што?

Ово питање моје нађе у брзо одговора:

— Како немају и православни Видову цркву: ено је изнад *Мокрина* у херцеговачкој граници!

Кад сам то чуо, одмах сам стао друштво окупљати међу мојима Новским пријатељима, да на православни Видов дан пођемо код те цркве, тијем прије, што чујем, да је на једноме високоме брду. Али неко ми одговара: нема ту цркве; неко: ту је била некад црква или манастир а сада нема ништа него направе сјеницу па се ту служи литурђија; неко: ко зна, хоће ли и литурђија бити, јер су почели ту копати основа новој цркви; еле све одговори, који су тежили, да и мене омету; но на против све је то мене више потицало, да од моје одлуке не одустанем, тијем више, што сам између њих нашао и који су моју мисао радо прифатили; што више, мој пријатељ Марко Терзовић узео је на себе сву бригу око тога похода: он ће коње наћи; он ће нас предводити; он ће и за наш желудац мислити.

— Али не ћемо ништа горе наћи, ако собом не понесемо, рече ми Нико Доклестић, познати представник омладине Херцеговске, који ће у овом походу бити мојим побочником; и то му на ум паде у очи самог Видова дана, кад смо пред кафаном *Al Corso* на пјаци у граду краља Твртка и херцега Шћепана сјеђели, и отолен гледали, како одсијевају од тихога залива огњеве Видовски с *Кумбура* и они

из *Забрђа* у *Луштици*. А ја, који сам пазио, да не би нас што омело, одмах наставим:

— И ја се тога бојим, него потрчи на реци шјор-Марку; још смо на вријеме, да собом бар ладна јела понесемо.

Мој побочник потрчи, али наш „шјор Маркето“ или „ћирије Марко,“ како ћемо га свим путем титулирати, није дао, да се ми о томе бринемо, и мога је побочника овако отпратио:

— То је моја мисо.

У јутро таман на четири уре окрочили смо на Новској пјаци добре коње и весело се упутили. Четврти је с нама Јово Шимрак, који је одлучио, да се моја мисао оствари, јер да он не пристаде — част нека је нашем „вожду“ и част моме „побочнику“ — не знам, ћасмо ли се одважити. Јово ми је улијевао неко поуздање, ако се у каквој муци нађемо; ш њим би свако друштво и на даљи и мучниј пут весело кренуло. Дакле дружиница је мала, али потпуна.

Свим смо путем сријетали *Конављане* а и на пјаци смо их неколико оставили; то су све Петровштаци, који су уранили, да купе у Новоме рибе за своје крсно име Петров дан, који им је у петак помагао. Познато је већ, да Конављани славе крсна имена као икоји други Срби. Многи гоне преда се по мазгу по двије натоварене вином у мјешинама. Сви нам први називљу *добро јутро*, а ми им љепше одговарамо *добра ви среќа*, особито шјор Маркето, који протегне мало гласом нешто свечаније и још дода: *урашили соколови!* Само једна постарија Конавока, која на осамареној мазги јахаше, назва нам *ваљен Језус*, па и она нама надостави још оно пријатељско *урашили соколови!* Ово пријатељско поздрављање наше, и ако нико никога није познавао, биљежим као један лијепи наш обичај српски.

Прошли смо *Тоилу* и *Игало*, па уљеги у границу херцеговачку на земљиште старе *Драчевице* а нове *Сугорине*, ће се бијеле зидине турске куле, што је Лука Вукаловић разрушио; ће је био онај саста-нак Родићев са усташким вођама за вријеме Андрашијевог посредовања; и ће се за вријеме устанка великога вила застава слободе, коју је чувала чета Гарибалдинаца. Кад смо наљеги покрај једне старе кућице, што ће брзо панути, речем моме побочнику, с којим сам био одмакао напријед:

— Видиш ову стару кућицу, у њој су зимовали 20—30 Гарибалдинаца, лијепе, интелигентне, оду-

шевљене момчади, који су и пером војевали за свету ствар српску по италијанским највећим листовима најбољим успјехом. Ах, колико се пута ћаше чути пред овом кућицом из толико грла весела граја: „Ессо il signor Tomanović, ессо il signor Tomanović!“ кад ме ћаху опазити, и каква су осјећања мене заносила у њиховоме друштву, на оном земљишту, под оном заставом, у оним годинама моје младости и оним часовима моје среће!... Они су стојички тријели сваку оскудицу и задовољавали се скромним оброцима, што им је давао Новски и Которски одбор усташки, јер главни одбор Задарски а тако и Дубровачки није шћио, да за њих зна. Сјећам се добро, кад су једном били принуђени, да пређу на аустријско земљиште близу Дубровника одрти и гладни, били су принуђени, да траже нама у Котору повчане помоћи, да опет овамо дођу, да их у Италију не отпрате. Писмо је свршивало заклинањем, да им част спасемо! Они се бојали, да их полиција не отпрати њиховим кућама, и они су на усташком земљишту до конца издржали! Ја сам за успомену чувао многа писма њихова, која су ми са осталима нестала... и данас се не спомињем ни имена њихових осим тројице: Мајлардис, Фракароли и Фаела; данас од свега онога нема ништа до тужне успомене!...

Тако сам причао моме побочнику, који је онда дијете био, да дам одушке тужноме осјећању, што га у мени буђаху туда ондашње успомене, и да се и он кад сјети, па да другоме прича у каснија времена, како су Гарибалдинци, цвијет италијанске омладине, хитали да трпе и да крв своју пролију за слободу српску.

Суторинско се поље пружа с мора од истока до Дебелога-бријега на Конавоској граници к западу. С јужне му се стране пружа од Дебелог-бријега један дуги бријег, који свршује у море ртом, названим *Кобила*, који заклања Игало и Топлу све до Новог од валова великога мора, тако чини сигуран и лијеп затон, само са истока отворен; а ко улази у залив бокешки, остаје му на лијеву у западу. На сред хрбата свога овај се бријег мало уздиже и ту је у густој шуми црквица св. Илије, за то се зове тај врх *Илишца*, или *Кита св. Илије*. С јужне је стране преко овога бријега *Виталина*, одакле почињу Конавли; а са сјеверне Драчевачка села повисоко изнад поља *Шуље*, *Чешки*, и *Жвиње* а изнад затона *Нивице* Тако граница окупиране Херцеговине иде с јужне стране хрбатом овога бријега до рта Кобиле у море, па у њој остају поменута села и уско поље Суторинско, којем се са сјевера таласају мали хумци један до другог, преко којих иде сјеверна граница Суторинска у море а на сред

затона Суторинског. Преко ових хумних брешчића остаје нам на сјевероисток висока гола планина *Добршница*, која се диже изнад селија Новске општине *Мојдежа*, *Рагшевине*, *Сушкешана* и *Требесина*, и коју дијели од високе такође голе планине *Снијежнице* тако звано *Вратло*, а то су грдна огромна планинска врата, кроз која се иде у *Бијелу Гору* на сјевер, која се подиже на граници црногорској јужно од *Грахова* а на југо-западу *Кривошија*. Кад смо били у пољу Суторинском таман према *Остром Бријегу*, којем леже на романтичном подножју села *Лупчи* и *Мравчевићи*, кроз Вратло нас сунце огрија, али нас је одмах Добршница заклонила, и заклањала нас је све до у дио поља Суторинског, ће смо оставили колски пут, који иде на *Цавтар* и *Дубровник*, па окренули десно уз брдо џадом, која иде покрај села *Пријевора* на *Видов Врх*.

Суторинским пољем тече једна рјечица, у коју се слијевају мојдешке воде, а преко ње се прелази старим уским мостом каменим. Поље је готово све узрађено; страном је засијано а страном лозом засађено; у пољу нијесмо никога виђели да ради. Путем смо ће-кога сријетали, и међу тијема споменућу четири ћевојчице, које су у ред покрај пута стале, док смо прошли, подигнувши руке до према глави изврнутим дланима према нама. То су нам добру срећу жељеле. Тако женске поздрављају мушке оуда. Покрај пута видио сам и двије живе воде на точак, што извиру из оног јужног бријега, кога бих назвао *дугим*; и то имају бити турске успомене. Како овај дуги бријег, што нам остаје на лијеву, тако они брежуљци, што нам се на десну нижу, што нијесу узрађени, ниски грм застире. А с једне и з друге стране пута скромут или скробут и скробутина по плотинама рашћетала, па их бијелим завјесама застире а путнике угодним мирисом напија. То вам је слика Суторинскога поља.

Кад смо уз брдо окренули, биле су пет и по. Тада нас је сунце уфатило, али како су нас његове ждраке иза брда стријељале, нијесу јаке биле. Осим тога пада нас је кат-кад и у хлад заводила, како иде тамо овамо, и како се страна, куда иде, час више обрће западу а час југу. Па и разна дрвљад, што расту по узрађеним оградама Пријеворским, а изнад Пријевора стари гранати дубови по штогођ су нас од сунца заклањали. По крај пута има и великих стабала дивљих крушака, сада пуних плода. Ове су крушке добре, када стану угњијевати и саме с воћке падати.

Изнад Пријевора наљегли смо на живу воду на точак. Било је вријеме, да мало сјашемо и ту у дебелом хладу гранатих стабала да се одморимо, премда нијесмо били толико трудни, јер нијесмо нимало хи-

тали. Ту смо затекли једну старицу а један, старац, погурен на штап, придође. Пита нас, куда смо навалили и чисто не вјерују, да идемо на Видов Врх. Кад су виђели, да их не варамо, чисто се обрадоваше.

— Ха Божиј људи, па баш код Видове цркве! — весело старац ускликну а старица је из даљегга према нама весело руке подизала.

Уз то смо се обредили хладном водом, забијељеном с мастиком; ћирије Марко узео је собом не само пљоску маштике него и чашу; па има и другу ојачу пљоску лозоваче, али њу нијесмо ту начињали. Разумије се да смо обоје старо почастили самом мастиком, и они су нам лијепо зафалили и срећан пут жељели. Ту сам први пут чуо онај приђев „Божиј“ у ономе смислу; старац нам га је дао неколико пута, и ш њим нас је шћио обасути највећим почастима и фалама; с тога ми се чини, да га је заслуживало забиљежити; мени се бар врло допада.

Отолен наставимо пут на више, то се зна на добрим нашим коњицима. Морам да се пофалим: ја сам најбољегга јахао, и никад не бих жељео бољегга. Али већ нестаје лиснатог дубља и високи стрми Видов Врх као да је указао гола прса своја; само што ће-ће по рудини између крша мирише по који бусак пелима (*salvia*). И сада ћасмо јаче сунце чути, да нас није дочекао свјежи дах планински. Него је цаду на више мјеста вода изрила, да јој се ни трага не види, па смо у два пута били забасали и морали се натраг враћати; ако овако услиједимо, зло, него ти Јово, наша резерва у муци, прође први, да напријед извиђа трагове покварене цаде и да нас предводи. И ова је цада турска успомена, јер је на врх брда била кула, чије зидине и сада стрше изнад нас.

Како смо се више врху приближавали, све је боље расположење у нашој малој дружиници владало. Често смо дозивали нашега „вожда“:

— Ћирије Марко!

А он би се мени весело одзивао:

— Едојмоште!

А моме побочнику:

— Николаћи, кало педаћи!

Јер је неко вријеме у Цариграду пробавио, ће је грчки научио. Па ћаше и по коју турску узвикнути, али их ја нијесам упамтио. Док се изнад нас на самоме врху у ваздуху не указа један обрис човјечиј, који нам је махао марамом. То је био поп Јово Лазаревић, парох Мокрински, који је био научио, да се справљамо, те нас је изгледао и из далека познао. Ми смо се одмах ставили, да је он, па смо му одговарали машући штитовима, којима смо се од сунца бранили.

О дивном погледу, што се од *Ловћена* с истока

разастире до *Мљета* на запад, не говорим ништа; говорићу, када са самога врха станем разгледати свуда у наоколо; само ваља да забиљежим једну са свијем природну појаву, али која чини велик утисак на посматраоца. Како смо се уз брдо пели, према нама се велико море све више подизало и расло, тако да нам се чинило, гледајући му пошљедње крајеве, да се нимало нијесмо на више попели, илити, да смо вазда с оним крајевима у равној линији! Та је појава одиста величанствена.

Слава Богу! Ево заминусмо иза Видова Врха и пред нама се пружа једна пољаница. Ево нам и попа Јова у сусрет. Прва му ријеч била управљена на шему „вожду“:

— Лијепо си ми поручио!

Наш шјор Маркего смијући се одговара:

— Путнику рока није!

Поп Јово, кад је чуо, да се справљамо, био је препоручио истоме нашем Марку, да му поручи дан на пријед, ако одлучимо, да идемо. Али је наш „вожд“ знао, куд идемо, за то нити је дао нама, да се бринемо за стомак наш, нити је шћио попу Јову што поручивати: позната му је била пуна и гостопримна кућа попа Јова.

— А ми ћемо крува и сира.

— Ми примамо радо, али условом да нас не остављате — ја му одговорим.

— Али морам вас оставити свакако!

— Не ћете никако!

И учиће се као да хоће, да ми угоди, и остаде с нама. Најприје смо се упутили к цркви, да целивамо. Пред нама је једно велико старо дрво, које је своје густо лиснато грање око себе у широко и ниско развило. До њега је сјеница са сјеверне и источне стране на сухој међи наслоњена а с јужне и западне на сопицама, и с приједа завјесом застрта. О главној сохи, на којој се с приједа наслања шљеме од сјенице, виси једна икона Христова; а друга икона стоји с десне стране на међи застртој условљена и пред њом је тас, на којем се прилаже милостиња. И ми смо целивали и своју лепту дали.

Под сјеницом је света трпеза, ће ће свештеник бескрвну жртву принијети, а народ ће престојати службу Божију испод овог стогодњег дрвета, кога штеде буре и громови. И то вам је *Видова црква*, код које оближњи народ долази упорно а Бог зна од када нема ни трага од цркве! Ту нема што да види; ваља сам да сјеницу направи и икону донесе; ту нема ништа до успомене, коју је нараштај нараштају повјеравао, да је ту негда била Видова црква!

Али у спомен петстогодишњице Косовске, која се до године на Видовдан навршује, већ су ископанни основи новој цркви на томе мјесту, ће је негда ста-



ра била, и до Митровадневи по погодби има бити црква саграђена, како ће се у њој до године на Видовдан пропојати! Па ко диже тај споменик тужној и славној пететогодишњици? Два скромна сеоца, *Сврчуге* и *Лазаревци*, што живе на подножју сјеверном и сјевероисточном Видова Врха. Прво је у граници окупираних земаља а друго спада у *Мокрине* у аустријској граници. Ваистину заслужују, да се за њих зна, као што би и заслуживали помоћи из цијелог православног српства у овом свом подужењу, у толико више, у колико православни Срби бар на овим крајевима немају друге Видове цркве, бар не у колико моја истраживања допиру.

Питао сам, да ли су што налазили при копању основа, и показаше ми комада од округлих судова земљаних од три врсте и то од земље боје бјелкасте, жуткасте и црвенкасте, фине израде, али изнутра као здвора некалаисани, и ја сам собом узео по један комадић од сваке врсте. И ја сам исти силазио у извађене основе и гледао земљу са страна; земља је црна и није каменита; а једну ногу испод површине види се један тврди кречани слој; друго ми ништа није у очи пало. Ће је сјеница, рекоше ми, да се виде из земље остаци округлог олтару, али ја се нијесам усудио, да подигнем завјесу и да ставим ногу на то свето мјесто, а нико ме од присутних није понудио.

Него су ме из код цркве повели код развалина турске куле на једну високу литуцу. Ту смо тек посиједили у хладу онијех зидина, па смо стали посматрати чудо испред нас, којег се нијесмо могли нагледати. Са истока се к небу дижу *Ловћен*, па онамо даље *Суторман*, па *Румија*, високе планине слободне Црне Горе; на западу ничу из мора *Локрум*, па *Шшан*, па *Мљет*, дивни острови негдашње славне Дубровачке области; а у свему томе простору на југу од истока до запада пукло велико море и до према нама се подигло, па се с небом саставило, да им не можеш границе разабрати: небеско се плаветнило слило са морским у недогледу, па не знаш, да ли су оно бродови, што једре по мору, или лабудови, што у ваздуху лете. И још ми кажу, да има ведрих јутара, кад се види далеко у исток *Крф* и преко мора италијеске планине!

Уз то наш ћирије Марко дофатио пљоску лозваче па купицом стао редом служити. Ту је придосао и сердар Томо Томашевић, прсима пуним декорација турских, црногорских и аустријских, један од познатих главара херцеговачких. Пијемо и здрављамо један другоме, па опет гледамо дурбинима на исток Боку са заливом јој до *Превлаке* и *Солила*, па Суторину са њеним чаробним затоном; а под нама управо ено *Молунат* са његовом луком

малом али поузданом, и са живописном околином; па на запад пут Дубровника растире се дивно и плодно Конавоско поље. Све то скупа саставља слику велике умјетнице природе, које се не можеш нагледати, а ако си Србин, која те мора заносити у усхићењу тамо горе под небески свод.

Са свим друге врсте развија се панорама сјеверна пред нама. То је кршна Херцеговина, све суре планине до планине, по којим видиш ће-ће по мало шуме, ће се црни. На истоку остаје Добршница у аустријској граници са својим врхом *Одијевом*; па је до ње к сјеверу висока *Субра*, па *Оријен*, па *Кабачо* управ на сјевер, па *Врбањ* изнад *Зубаца*, па до њега *Свиговац*, а са свим близу нас на сјеверозапад подиже се *Влаово-брдо* или *Лов-брдо*, који не да даље поглед растирати по кршној земљи светог Саве и херцега Шћепана.

Већ је у наше друштво приспио и парох Крушевачки, који и Сврчуге држи; то је поп Васо Новаковић, млади симпатични и интеллигентни свештеник, који је на мене одмах најбољи утисак учинио. Већ се на кули вије и српска тробојница а ја нијесам ни опазио, кад су је развили. Долазе људи, па нам се сви јављају најљудније изразом највећег задовољства на лицу и пристају с нама у разговор. Сваки има нешто да каже: онђе на ниже ископано је благо, кад је не знам који паша у Суторину дошао; мало ниже је хајдукова пећина; па је онамо вода жива *Вратница*, околу које се види омеђина, ће је некад морало кућа бити; онамо се находило и гробова; па још има пет живих извора у наоколо Видова Врха: *Брестовик*, *Буковик*, *Срубица*, *Лекевишта*, и *Твораћ*! Други опет прича, како је ово брдо било гором обучено, па како су је људи палили и жито туда сијали, те је сада осолито и по њему не расте него између крша ниски пелим, вријесак и виндиљ; али је пелим у прољеће а вријесак љети најбоља паша челама а не знаш који боље мирише; и жути виндиљ, нека врста ђетелине, што тако мирише, да га жене у скриње затварају, да им хаљине миришу, најбоља је опет паша овцама; но ту има и друге траве, добре за пашу и ниокле стада не долазе ситија и мљечнија, као са Видова брда.

Док смо се ми тако разговарали и у наоколо гледали дурбинима, код цркве се било народа прикупило и примакло се вријеме литурђији. Тако се поче и наше друштво размећати и мало по мало око цркве се окупљати. Ја сам пошљедњи сашао тумарајући по онијем кршевима, јер пута нема, и гледајући између њих пред собом разно бусје и разне траве са мноштвом разних ситних цвјетића. Ах, ту си и ти тужно моје *Не заборави ме!* Најмилиј цвјете љубави наше, што те у срећи по баштама његовала

вишом бригом од иједног цвијета, ти ме сада и по овим врлетима дочекаш и опомињеш . . . фала ти из дубине срца и душе моје потрешене, по стотину пута фала! — Тако у себи промишљах па сам за успомену убрао китицу тијех цвјетића а највише *Не заборави ме.*

Кад сам дошао код цркве, обзирем се кроз народ, ће је поп Јово, а он ми се украо; Србин, који дочека госте, најмирнији је, када сам настоји, како му се наредбе извршују; жао ми је било, што смо га нашим ненадним доласком са овога сајма прије времена кући справили; али пустимо му то задовољство бар, да дочека госте како сам хоће, а ми слушајмо литурђију у овој цркви, јединственој можда у цијелом православју.

Млади свештеник већ кади и започиње службу; он лијепо служи а има и ђака, који му лијепо отпоицава; али смо му се придружили још и ја и мој побочник, који је члан црквеног музикалног друштва Топалског; појали смо тропар и кондак св. кнеза Лазара; али смо на муци били, како ћемо *вјерују* и *оченаш* прочитати; у малој катавасији, што је пред нама, нема их, а Бог зна од кад их нијесмо на изузет изговорили; ипак морали смо, јер је ђак пошао у олтар; ја сам срећно *вјерују* изговорио а мој друг *оченаш*.

Послије службе посиједали смо под светим дрветом — зове се сријесло — по камењу. што је туда растурено.

— На овај овђе, нуди ме неки, казујући ми један глатки кам.

— Биће мекши, е знаш, што је Циганин одговорио, кад су га питали, који је камен мекши, кад се на њ сједи: „Онај што је глаткиј“ — настави други.

Ту се опет сви измијешасмо, као да бијасмо једно друштво и потече пријатељски разговор међу нама. Сви су изванредно били весели с нашега доласка, те смо ми били предмет опће пажње. Бијаше ту на продају ракије и неких слатких колачића, па су нас по толико пута нудили и ми смо пили и наздрављали један другоме. Политичких здравица није било. Па ни политичких разговора. И тако се бојим, да не узбуде коме какве главобоље с овог нашег изненадног похода у окупиране земље; ово је првом бар мени, да сам њихову границу прешао.

Ја сам поглавито жудио, да што дознам, што се у народу говори о овоме мјесту, али нијесам ништа више могао, него да је ту манастир био. Ту сам чуо, како је један главар Мокрински, да више подигне важност овога мјеста. Родићу рекао, кад је овђе излазио, да је код ове цркве био сарањен цар Лазар; али му је Родић то криво мишљење исправио. На

сваки начин осим цркве морао је ту бити или манастир или какви властеоски двори из доба народне независности; а ко зна још, да ту није каква старина из доба илирског или римског. Нашим истраживаоцима старина тешко питање!

У једанаест ура кренули смо из код Видове цркве. Момци су дигли тробојницу и ш њом пред нама одили пјевајући два и два, а иза нас младе невјесте и ђевојке такођер су двије и двије попијевале. Сјеверна страна брда, низ коју смо слазили, много је положенија од јужне, уз коју смо узашли. Кад смо дошли на воду Твораћ, ту смо у дебелом хладу починули. Према нама од истока на сјевер пружа се поље Мокринско, све узрађено и ишарано на оградае пожућеле шенице и једрога кукуруза. Управо на сјевер онај тијеснац води на *Бајкове Кршковице*. А оно лијепо сеоце, што се види при пољу сјеверо-западно, то су ти Сврчуге. Ће је граница пак међу Сврчугама и Мокрином, међу Турском и Аустријом, није се знало нити се зна; ипак је вазда било распре међу Сврчужанима и Мокрињанима због граница; а опет се копају код једне цркве и једном се водом служе!

Док смо ту почивали, ја наредим моме младоме побочнику, да замоли оне младе, да му кажу ону пјесму, што су пјевале, јер је прије нијесам слушао; као да је једва дочекао ту наредбу, он се одмах међу њима умијеша и на потпуно моје задовољство своју мисију изврши. Ево те пјесме:

Сарајево рано затворено
А у јутро доцна отворено;
Отвара га Омер момче младо.
Омера је свјетовала мајка:
„О Омере, мој једини сине,
Кад ти ставеш избират ђевојке,
Ти не гледај скока ни поскока,
Но ти гледај ода и погледа,
Како иде, како погледује.“
Дивно Омер мајку послушао,
Кад он стаде избират ђевојке,
Он не гледа скока ни поскока,
Но је гледа ода и погледа,
Како иде, како погледује.
Он сагледа Ајкуну ђевојку,
Дивно иде, љешше погледује;
Ту је Омер себи изабрао.

Али је мој побочник био још ревносниј, те је забиљежио још једну љубавну пјесмицу. Ево и ње:

Саво водо, сува жеђо моја,
Драго моје, жива жељо моја,
За тобом ми срце распукуло,
Кано земља о Илијну дану.
Бог ће дати и киша ће наћи,
Земља ће се са земљом састати
И ја с мојим драгим ако Бог да!

Ову је пјесмицу повјерила моме побочнику једна млада *бијела* удовица с препоруком, да је мени не

каже. Што је то *бијела* удовица? Тако зову од шале младу жену, којој је муж за дуго далеко, а овој муж ускочио у Црну Гору пошљедњег устанка против окупације, дакле назад 5—6 година; њој сада може бити 23—24 највише, дакле јој је могло бити највише 18 година, кад је *бијело* обудовјела. Па осим што је млада, то је здрава, лијепа и рекао бих мало жива младица. Тако ова пјесмица са њених усана, неким стидом повјерена момчету, добива живљи колорит, већу снагу, јер је потекла са свога бистрога извора, као суза кад с ока потече. Него пред вечер, кад смо се сами дома враћали, моме побочнику је озбиљно примјетио његов сродник и наш друг Јово, што се толико упуштао са оном младицом, да тако не ваља поштене женске компромитирати по сајмовима, да је то зазорно и опасно; али сам га ја одмах обранио, да сам га ја послао и да сву кривицу на себе узимљем, премда сам и код цркве био опазно, да га нешто к њој привлачи. Младост као младост!

На Творђу смо се растали са Сврчужанима; ш њима је пошао и поп Васо у пријатеља, ком се био прије обећао, с тога није могао нама друштво чинити; али је с нама дошао сердар Томашевић, и таман у подне били смо у гостопримној кући попа Јова Лазаревића. Кућа је као у сред Приморја чиста и лијепо намјештена, а домаћин весео тако, да смо се осјећали, као да смо у кући најинтимнијег пријатеља. Само што је жалио, е му није дома син Андрија, учитељ сеопки. Дан прије био је сашао у Нови, како је долазило Његово Царско Височанство Нашљедник Рудолф, па момче жељно друштва варошкога није хитао у планину, и ако је Видов дан био, што се може лако разумјети; па смо га бранили, премда и нама није било право, што није с нама био, јер је то интеллигентан и симпатичан младић. Други син домаћинов учи богословију у Сарајеву, да оца наслиједи на парохији; јер да богословију сврши у Задру, трудно би на Мокринама остао; а поп Јово хоће да осигура нашљество парохије у својој кући, јер је то свештеничка кућа од старина. Трећи му је син мезимац, ћетићак од 12—13 година, који је иза матере остао сироче од 15 дана; то је очин разговор и већ боме и послух, дијете живо, тјелесно и умно лијепо развијено.

Тек што смо се мало одморили и по обичају по чашицу мученице пред објед испили, домаћин нас одведе за постављену софру, ће нас је пуне двије уре частио. Све је било изврсно и укусно од домаће покваснице до домаћег вина особите врсте Мокринско-Каменскога, које се у Новоме љети плаћа два пут скупље од обичнога вина. За остало доста је кад кажем, да печеној јагњетини нијесам мјеста оста-

вио. Већ се не може ништа, него добро вино испитати. Ћирије Марко подигао је здравицу прву све у рими домаћину; домаћин гостима; а ја сам напоменуо пропаст Косовеку, казао сам, да је српски народ већ осветио Косово и напио сам сердару Томашевићу, као једноме од славних српских осветника!

Тако је расположење међу нама владало да не може боље; домаћин нас уставља на конак; сердар Томашевић не да, него да идемо сви код њега; али већ су четири и по и ми хоћемо да идемо. Док су се коњи уседдали, ми смо и још онако с нога за добра пута испили по чашу оне добре црвенике. Друштво се наше размеће, па грабимо да и још коју и проговоримо; на једној страни ја и сердар; на другој се Јово нешто шали са мезимцом домаћиновим; на трећој домаћин с мојим побочником пред сликом владике Рада; о њему су разговарали и ово сам чуо домаћина ће се чудити:

— Па зар не знате, да су га отровали?!

И ово ми се мишљење народно о раној смрти пјесника и владоца српскога допало.

Кад су коњи готови били, сердар се шћио увјерити, јесу ли добро наређени. Ту одмах узјашемо и опет се с коња руковасмо, зафаљујући домаћину на пријатељском дочеку, па коње опинемо. Кад што ћеш виђети, изашли остали Лазаревићи, с којијема смо били код цркве, па хоће да нас зауставе; криво им, што и њих нијесмо походили, а чисто и мени је било криво; но што ћемо већ, доцна је, и ми смо им, пролазећи на пријед, одговарали:

— Други пут, ако Бог да!

С крај Мокрина, окле смо кренули, до на крај, куда смо окренули, има читава ура хода све под Добрштицом, правцем к истоку, тако нас је сунце, које је већ било превалило, у леђа гријало. Но осим тога, по оградама и зградама има доста разних стабала, особито крај пута, који хлад чине. Осим што су Мокрињани ваљани тежаци, што им свједочи њихова земља лијепо сва узрађена, они су листом и ваљани зидари. Њихова је сва Бока, Херцеговина а особито Црна Гора. За то су Мокрине најживље село у Новској општини.

Иза Мокрина долази *Камено*, које лежи баш пред Вратлом и Сњијежницом, куда нас је облак, који се од југо-запада с мора почео дизати, са свим од сунчаних ждрака заклонио. Богме је у брзо почело одонуда и грмљети и ми смо се почели дажду надати. Тако смо равницом јурили на пријед све до *Глумеве улице*. То је тврди кланац, којим се с Каменог обрће низ брдо пут Новог, куда је некад по предању потоком крв текла, кад су Турци из Новог шћели да подјарме и ове врхове. Па долази *Котобил* жива вода, куда пут пролази из међу неприступних

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ланица, и туда смо морали сјахати. То је управо из више Новог а према уласку у Боку.

Туда смо сашли на *Поде* па управо у Нови прије седам ура; а у вечер смо се пред кафаном Al Corso

фалили, како смо лијепо дан провели. Ја бар одавна нијесам овакав дан запамтио, и вазда ће ми се милити, да га се сјетим, каноти дана, у којем сам толико видио, уживао и осјећао.

КЊИЖЕВНОСТ.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

ПАТНИЦА. Роман од *Јакова Игњатовића*, у три свеске. Цена 1 фор. 80 новчића. Штампарија А. Пајевића у Новом Саду.

Нема краћег а ни тежега посла, него писати што о оригиналном роману из српског друштвеног живота. На првом месту пред нама стоји врло мален број романсијера, а на другом саблажљива бојазан, да се не поведемо за својим личним осећајима за или *против* дотичнога писца те на тај начин не допаднемо у сенку пристрасности. На ову нас помишао гони нарочито онакав моменат, кад знамо, да је писац у јавном, политичком, животу пошао оном стазом, која у нашим појмовима као странпутица изгледа. Ако и јесте, дакле, критика нека врста пургаторијума за дотичнога писца, а оно је, осим тога, и мучна искушаоница, у којој се критичарева непристрасност на мерилу правичности огледа. Једном речи, и писац и критичар имају једно исто мучилиште, на којем своју снагу и дух расуђавања огледају.

И писац ових редака, ступајући на праг поменути искушаонице, у напред претпоставља, да ће се замерити или самоме писцу „*Патнице*“, или највећем делу читалачког света, који је ово дело већ у велико оценио, нашавши у њему последњи ропац немоћног дара пишчева; или, на послетку, и једном и другом.

Но пре него ли о самом делу свој суд изнесемо, згодно нам долази да на овоме месту искажемо у кратко своје мишљење о српском роману у опште.

Ма колико да смо предусретљиви и благи према многим појавама приповедача и романсијера, ми смо ипак тога убеђења, да у српској књижевности нема запарложеније њиве, него што је то оригинални роман из српског друштвеног живота. Бољи приповедачи српски, међу којима се највећма истакосе *Лаза Лазаревић*, *Јанко Веселиновић*, *Паја Марковић* и *Симо Матавуљ*, прихватили се искључиво *аршиветке* из живота чисто сеоског. О ширем, грађанском животу, који је свуда, па и код нас, један од најмоћнијих покретача у обртима друштвених прилика; о оном животу, дакле, који, као вођа, почиње бивати

већ у велико васпитач нашег народа, нико се готово није побринуо да штогод напише. А то, што су романсијери код нас врло ретки, допринело је, да се код већине створило мишљење, како је код нас немогуће захтевати роман за то, што је слабо развијен живот укупне интелигенције, као и оних прилика, у којима се екстремни индивидуалитета развијају.

Ма колико да смо тражили оправдана разлога оваковом мишљењу, ми га до данас не могасмо наћи. Шта више изгледа нам, да је ово мишљење тек овлаш исказано, колико да се привремено задовољи једно нерешено питање, док се какав бољи и стварнији разлог не пронађе. Што се нашег мишљења тиче, ми смо убеђења, да је, *према друштвеном развитку васцелог народа српског, и живот интелигентније масе у довољној мери развијен*, па по томе он не може бити сметња по развитак романа српског.

Оно, до душе, и сами ћемо радо признати, да ова страна друштвеног живота код нас не стоји на оном ступњу, на којем се налази данас живот интелигенције каквог француског или немачког друштва; па према томе *и форма српскога романа морала би се, у нечем, разликовати од оних шаблона, који, до данас, на западу ионикоше*. Али може ли се то за доказ узети, како код Срба нема земљишта за роман друштвени? Зар је већ скројени шаблон и остала форма западњачког романа непомићни закон, који се не сме према потреби једног друштва мењати и дотеривати? Никако! Књижевност мора бити представник живота, у којем се креће; а како је живот друштвени, па и индивидуални, и сувише гибак те се сваки час у најразноврснијим нијансама мења и све нове и нове облике добија, то се и роман, који је огледало тога живота, не сме држати математичке строгости, изведене на основу шаблона, који већ постоје него се мора у својој гипкој форми за животом дотичног друштва повијати, па према потреби и форму мењати. Она математичка непромењива и вечна истина, да је два пута два четири, често у животу нема практичне вредности; а то долази отуда, што је облик друштва подложен сваковрсним променама. То исто

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

важи и за облик романа, драме и свега оног, чему је циљ, да престаји гипки живот људског друштва и оне изукрштане тежње и осећаје, које често највеће преврате у животу врше. Ако би, дакле, узели, да облик романа или драме и т. д. мора бити у свему веран правилима која већ постоје, онда би Шекспир пред Софоклом, Милутиновић пред Хомером, Зола пред Шиллахеном, били јеретици, који се огрешили о законе шаблона, вековима освештане. Признавши то, ми би дошли у чудноват положај. Живот би се и даље кретао и развијао према времену, у којем се налази, а ми би, приковани за класичке и већ признате шаблоне, ударили у реакцију и чудили се, како може живот у своме кретању ићи странпутицама, које не одговарају форми класичног друштва. А то би значило, жива и весела човека заклапати у мртвачки сандук; скидати са њега одео, какво му као живом приликоваше, и умотати га у платно, за мумије справљено.

Поред свега дакле, што наш друштвени живот, интелигентније масе, није у оној мери и онако развијен, као што је то на западу, он имаде ипак свој засебни облик, који је доста простран и који се од сеоског живота у велико разликује. Он се разликује у толико јаче, што је, удаливши се од оних основа, који кроз живот и појмове сеоског живља веју, постао у неколико рефлектор западњачког друштва. А као такав он у себи имаде пуно момената, који се у роману представити могу.

Неумесно је, дакле, мишљење оних књижевника, који, посматрајући наше друштво и прилике, у којем се оно налази, изрекоше, да код нас не може још бити друштвеног романа. Њега може бити; па још двојаког: један из ужег, сеоског, живота, а други из ширег, варошког. Оба ова романа нашла би довољно материјала, да се према нашим потребама и животу развију и усаврше.

Али кад то не постоји, онда шта је узрок томе, те се код нас тако слабо или никако са романом не успева, докле приповетка из сеоског живота све бољи и савршенији облик задобија?

По нашем мишљењу биће овде онај исти узрок, који нам пречи, да до данас не добисмо правога романа ни из сеоског живота, који је по схватању неких књижевника куд камо разноврснији и пространнији. Тај узрок огледа се у недостатку полета и снаге самих писаца, који се, не имајући истинске моћи, да створе добар роман, зауставише на пољу приповетке, као лакшег и обрађенијег посла, да постигну своје цели. Ето, појмимо од *Богобоја Атанацковића*, па до најмлађег писца *Јанка Веселиновића* па ћемо свуда наићи на приповетку те приповетку. Једини покушај, да се на сеоском роману

огледа, учинио је *Јанко* у најновијем своме делу „*Сельанци*“ но ни он није никакав успех у томе постигао; јер поред свега тога, што је своју приповетку крстио именом „*роман*“, он или није умео или смео, да се извије из оквира обичне приповетке.

У томе дакле, што међу нашим књижевницима, било из којих му драго узрока, нема људи, који би се одважили на пољу романа, и лежи прави узрок овој књижевној недаћи. Сваки, који ијоле осећа способност, да се у лепој књижевности огледа, хита у крило приповетци, *јер она не изискује, у оној мери, дубока психолошка разматрања, која се код романи захтевају.* Док се у приповетци задовољимо лепим описом спољашњег света и природе, у којем се често и субјективни погледи пишчеви прикривају, дотле у роману таково описивање мора бити од споредне важности или понајвише као леп зачин, који се мора кретати у дубокој психолошкој штудији унутарње и спољашње слике друштвеног живота. У приповетци је довољно, ако се, поред лепих описа, само у неколико оцрта ма и најблеђа контура само једног психичног момента из унутарњег света, без икаква већег драмског заплета, а у роману баш та радња мора бити означена што јачим бојама а уједно мора прикупити у себи све оне разноврсне моменте, који на догађаје и цео живот утичу.

Како је пак за роман нужно више дубока познавања људских страсти, друштвеног живота и осталих покретача, који у појмовима и карактерима често преврате врше, то је, за такав посао, потребно озбиљније штудије и критичке објективности него ли што се то у приповетци налази, у коју често осим лепих лирских излива, субјективних мисли и красних описа, није више ништа потребно. Док је приповетка увек на ужем темељу, дотле је роману позив, да буде *свестрана и најозбиљнија критика над врлинама и мањима друштвеног живота.*

Из овога не смемо извести, да приповетка иде са свим другим правцем. То не. Она има сличности са романом; али како не стоји на онако широкој основи, на којој се роман налази, то и није у стању да нам прикаже и до најгачнијих ситница испита сву дубину душевних и других покретача у индивидуалном, породичном и друштвеном животу. Роман пак ако нема у себи ових битних услова, није роман.

Но поред свега тога, што је код нас роман и сувише залуштен, ипак наша књижевност може и у овој врсти показати на три значајније личности, које су својим радом доказале, да се и у нашим приликама добар роман може створити. Од ових су двојица показали се на историјском а један на друштвеном роману. Први су *Милован Видаковић* и

Владан Ђорђевић, (о којем ћемо временом више казати), а други Јаков Игњатовић, писац „Патнице“, о којој је данас реч.

Кад бисмо нешто расматрали дела Шпилхагена, Золе, Тургењева и т. д. не бисмо имали толико ојазни, да ћемо се огрешити о непристрасност критичког суда, као према овоме писцу српскога романа. Ово напомињемо за то, што би, критишући дела поменутих писаца из стране књижевности, посматрали иста према делима и правцу других, који се пре њих на томе пољу успешно огледаше, а о којима је објективна критика свој суд изрекла. Имали би дакле „иробни камен“, на којем би могли ценити јачину и вредност њихових производа. Али камо нам тога камена код Јаше Игњатовића? Према чијим радовима у *нашој* књижевности можемо ценити снагу његових радова, те им одредити достојно место према заслуги? Тај „иробни камен“, који би критичару био камен *сиасења*, српском је критичару „камен *сиотичања*“, јер га нема. Ни пре Јакова Игњатовића, па ни данас, није било друштвених романсијера, који би се бар приближно могли таковим именом назвати. Да радове Игњатовићеве упоређујемо према радовима одличних књижевника из страних народа, то би од наше стране било опет и сувише пристрасно; јер прилике, у којима се књижевност западних, великих, народа налази, са свим су различите од ових наших. И сам положај оних писаца стоји у несразмерној неједнакости са положајем наших. Према томе, смемо ли узимати за непосредно и строго мерило већ у велико усавршену књижевност великих народа? Не. У томе се морамо задовољити чисто нашим приликама, те их са тога основа оцењивати. Преставимо себи, да се нешто Валтер Скот, Достојевски или Доде родили у српском народу и да се налазили у свим приликама, у којима наши књижевници живе. Можемо ли и помислити, да би они били оно, што су? Никако. Материјалне околности и борба за најпотребнији, свакидањи хлеб, које наше писце гоне, да се са књижевношћу као *сиоредним* радом занимају, чине те код нас и нема савршених дела у оном смислу, као што су међу великим народима. Ко би при оваким приликама смео, н. пр. каквог „Максима Црнојевића“, за који оностранци Срби веле да је Шекспирски написан, или *ма коју* драму српску, сравнити *не са урнецима него са осредњим* делима из стране књижевности? Само онај, чији је шовинизам дошао до врхунца, а никако озбиљан посматрач, који је раздерао завој шовинизма са својих очију, те са искреном жељом за напредак погледа на нашу књижевност. За то и нема смисла мерити рад наших књижевника према страном; или ако би хтели тако, онда не смемо

бити пристрасни те једне таквим аршином мерити а према другима тај аршин одбацити и ценити их блажим погледима наших прилика. Једно или друго. Ми пак стојимо на становишту наших прилика, па ћемо са њега и „Патницу“ Јаше Игњатовића оцењивати.

У свима творевинама овога романсијера, изузимајући неких (Манзор и Џемила, Увелак и т. д.) опажамо, да провејава свуда један и исти правац, који би, ако га доведемо у савршење са разним правцима на западу, могли назвати натуралистичким. Тај натурализам, који налазимо у јакој мери и у првенчету његовом, видимо ево и код најновијег дела, код „Патнице.“

Но ако узмемо „Патницу“ у савршење са осталим делима пишчевим, наћи ћемо, да је она по своме склопу и пространој обради у велико одскочила од осталих. У овом роману је и суштина живота потпуније схваћена; а што се тиче карактера и страсти, које се међу њима укрштају те их на делање покрећу, они су тако фотографски снимљени, да им се нема шта ни додати ни одузети. Читајући „Патницу“ изгледа вам, да су прилике и лица, која се у њој изnose, вама познате; чини вам се, да сте виђали по негде све те Мргодиће, Татијане, Наталије, Мицике, Јуцике и Јелицу. А то је најбољи доказ, да је писац свој предмет црпио из истинитог живота и да машта није имала овде другога посла него да све догађаје доводи у међусобну хармонију, те да их растурене везује у занимљиву целину.

У „Патници“ не ћемо наћи ни једног типа, који запојен узвишенијим тежњама ради и сноси терет спољњих прилика. Па ни само главно лице Јелица, која у роману страда, поред све трагичности није у пуном смислу тога појма трагична. То долази отуда, што се кроз њезин, иначе добро васпитан и леп карактер, провлачи једна црта болешљиве лакомислености, која у многоме доприноси, да се што пре сурва у ону пропаст и мрежу сплетака, коју јој Мргодић са својим људима плете. Као писцу натуралистичког правца могло би се замерити, да је ово друкчије представио а не овако. На овај начин пак, ма колико да у појединим моментима осуђујемо Јеличину лакомисленост, ипак је морамо жалити и признати, да је за цело ово веран тип једне патнице, каквих у нашем друштву и сувише имаде. Да није оних грамзивих покретача разноврсних страсти, оне би и даље у друштву одржале частан положај и служиле као добар углед породичном и друштвеном животу; овако пак, бачене у блато и презрене од целога друштва, узаман стећу под теретом осуде; трудећи се, да у пркос свему сачувају своју част оне су ипак окаљане, окаљане и за то,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

што се сад крећу у са свим другом кругу, у који нико својевољно не слази. Такове патнице сличне су љубичици, која је у густом трњу сакривена. Ко би рекао, да ће у том суровом свету такав цветак наћи; а ако га и угледасте, зар се смете сагнути, да га из трња избавите. Тешко! Ко се и усуди, трње ће га добро огревати и окрвавити те да се не упушта више у тако махнита посла.

Остали карактери које нам је Игњатовић у овом делу приказао, потпуно одговарају оним страстима, које из њих истичу и које се укрштају међусобно. Породица Мргодићева тако је тачно погођена, да ми и не знамо, би ли и сами признати велики романтијери страних народа ове типове могли врсније, него Јаша, изнети. Може ли се верније и боље представити тип бездушнoг тврдице, богатог Мргодића, свекра Јеличиног, који свог сина лечи само за то, да се не сатре презиме његово, а кад види, да лека нема, он онда не да ни пребијене паре, него оставља сина самом себи, да умре, па чак једва чека, да га се отараси?

Осим тога, што су карактери јасно приказани, има још једна врлина у овом роману Јашином, која се нада свима његовим романима огледа. Страсти и побуде, које се преплетају и радњу покрећу у овом роману, изведене су на врло прост а природан начин. Посматрајући их онаке, какве су, и тражећи им правога узрока ви у неколико сажаљевате и најгадније карактере тога Мргодића, Наталије, и осталих. А то је отуда, што је писац са свим природно схватио живот, те нам није хтео приказати демоне ни анђеле, него чисто људе, који живе и крећу се у страстима само за то, што је живот такав и што су они од друштва васпитавани на тај начин. Да Игњатовић није ову ствар овако изнео, онда не би ни прави живот у истини схватио.

Но у колико је главна страна Игњатовићева романа успела, да се на тако одличну висину уздигне, толико „Патница,“ као и сви остали његови романи,

има једну споредну ману. Док је у рашчлањивању страсти и карактера Игњатовић постигао анатомску тачност, дотле је у описивању пејсажа, која се код његових романа налазе, веома слаб. Ово долази по свој прилици отуда, што у задубљивању у душу и срце човечије нема кад да се око себе обазре. Да би постигао главно, он презире или мање цени оно споредно; а то је свакако мана, која заслужује да се прекори; јер да ње нема, романи Јашини били би још са неколико процената бољи. То баш, што он не обраћа пажњу на ову споредну страну у форми романа, и чини те у језику његовом нема оне гипкости и елеганције, које би иначе морало бити. Кад би Игњатовић у првом делу, које буде написао, обратио пажњу и на ово, ми смо готови зајамчити му, да би тада постигао потпуно савршенство. Овако пак дела његова изгледају нам као врло леп и скупоцен адиђар, окићен најлепшим камењем, али којем још потребује златарева пила, да га где где углади.

Напомињући ове мане ми ипак велимо, да је и поред њих „Патница“ потпун и веран роман из живота. По својој занимљивости не уступа он ни виђенијим романтијерима тога правца код страних народа. Па баш то и јесте разлог, који нас побуђује, да му поменуто ману што већма на видик оставимо, тим пре, што ће његово име у књижевности српској стајати као име творца друштвеног српског романа. А то је велика част, којом ће се Игњатовић за живота поносити.

Завршујући са овим кратким прегледом „Патнице“ по наособ, а српског романа у опште, додајемо још, да је баш сама појава Игњатовићевих романа довољан доказ, да и код Срба може бити правог, друштвеног, романа.

Добре стране Игњатовићевих романа нека су углед свима онима, који би покушали, да се на томе пољу огледају.

Госпођинци 28. јунија 1888. год.

Драгутин Ј. Илић.

У М Е Т Н О С Т.

ЕЈ, ДА ЈЕ МЕНИ...

ПО НАРОДНУ ПЕВАЊУ ЗА МУШКИ ЛИК УДЕСИО
ТИХОМИР ОСТОЈИЋ.

Andante con moto
mf

con espress. Еј, да је ме-ни ле-ћи на у-мре-ти, љу-би ме, Је-ло, че-до мо-је

mf *p* *rit.*

бе- ло, Је- ли- це, ду- шо и ср- це, Је- ле- на, ду- шо ро- ђе- на!

più mosso

А да ми је, бе- ла ла- ло, смр- ти не ви- ди- ти, ој! Да ја

dol.

ви- дим, бе- ла ла- ло, ко ће ме жа- ли- ти. А- ој, Ра- до, де- те

rit. *a tempo* *dolce*

мла- до, ја због те- бе про- па- до'! А- ој, И- со, сит- но пи- с'о,

rosso a poco rit.

за де- - вој ком уз- ди- - с'о. — Жа- ли- ће ме, цу- ро ра- но,

мо- ја ста- - ра мај- ка, еј! У Ма- ју- - ру шлин-гу- је- ду, у Пер- ле-

зу ве-зу, еј! а у Сен- - ти ли-ју зла- - то љу-би ме-
а у Сен-ти ме-не
ти ли-ју зла-го, ли-ју зла-го

не Ка-то, еј! — И жа-ли-ће Је-ле-на, шва-ле- - ро- - ва
љу-би ме-не
Је-ле-на

ме-де-на, и жа-ли-ће мо-ја ми-ла ди-ка, у-стај, Јо-во, сва-ну-
ме-де-на

ло, у-стај, Јо-во, сва-ну-ло. — Мај-ка ће ме за го-ди-ну да-на, ој!

con moto *mf* *лакше*
Љу-би ме, Ан-ка, љу-би ме, Дан-ка, та љу-би ме, Ан-ђе-ли-на, нек је

лакше *pp*
чу-до сви-ма. А ди-ка ће за не-де-љу да-на, ој!

con moto *mf* *лакше*

Зе- ле- на а- вли- ја, мо- ло ва- на ка- пи- ја, на ка- пи- ји сло- во но- во,

Љу- би ме- не, Јо- - во, еј! — На ка- пи- ји сло- во ста- ро, љу- би ме-

не, Ма- ро, еј! *And. e moto* *p* *f* Вр- сни- ја је, Ла- зо, еј, вр- сни- ја је та не-

де- ља да- на, еј, *p* *f* Ла- зо, еј! Нег' мај- чи- на, Ла- зо, еј, нег' мај-

чи- на сва го- ди- на да- на, еј, *ritardando* *p* Ла- - зо, еј!

К О В Ч Е Ж И Ћ

ПОЗОРИШТЕ И УМЕТНОСТ.

(Српско народно позориште у Турском Бечеју). Из Старог Бечеја, где је дружина српског народног позоришта провела једно две недеље дана, вратила се прошле недеље у Турски Бечеј и тамо сад даје представе, и то, као што смо из поуздана извора извештени, уз врло леп одзив Т. Бечејаца и суседних Врањевчана. На дику је и једном и другом месту, што су својски пригрлили госта свог те тиме доказали, да још није у Српству изумрла воља и одушевљење

за лепом уметношћу позоришном, како смо већ и нехотице морали застрепити услед штете, коју је народно позориште у последње време морало да претрпи у Суботици, Сенти и Старом Бечеју.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ.

— Наша гласила, бар приличан део, одали су достојну пошту покојном песнику Мити Поповићу — али како. Они исти, који му се за живота ругаху или се и не освртаху на

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

њедна ваљаше у једаред у њему врлина, о којима можда није ни сам покојник сневао. Наравно, да опет мора „Матица Српска“ да искија, јер није наградила ни једно дело *таквога* песника! А сећамо се добро, како се овај или онај, који сад преврће очима, изразио, кад је приказана која трагедија Митина. Тим нас је пријатније изненадио „Глас Црногорца“, који је у свом 25. броју а из пера самога Лазе Костића донео праву и истиниту оцену Мите Поповића као песника. Судба Митина срањује се са судбином немачког песника Алберта Линднера, који је такође умрло у лудници. За тим се приказује песничка способност покојникова, карактер, својство и правац појезије према уобразиљи самога песника. Препоручујемо тај чланак свакоме а особито нашим — лицемерима.

— Хрватска критика већ сад с поносом броји *Ксавера Шандор-Балског* међ своје највреније пице, и сваки часопис, чији је сарадник, истиче му рад необично. И „Стражилово“ га с великим задовољством броји међ своје, јер њему је, поред унапређења српске књижевности, главни задатак, да у тесну свеу доведе хрватску књижевност са својом. Најновије дело тога пица, које изађе са последњим књигама „Матице Хрватске“, не заостаје иза досадашњег му рада. То су „*Три приповјести без наслова*.“ И ако су три приповетке, ипак их веује једна идеја и оснивају се на једној тенденцији. Писац је, по нашем мишљењу, хтео да изведе, како је тешко поштеном човеку и правом родољубу и у рођеној отаџбини живити, особито ако се туђ елементат у њојзи истиче и осили. У свакој приповести истиче се то. У првој гони реакција, туђинџина људе и потомке оних људи, који се у покрету 48. и 49. године показаше као родољуби а бранећи свога господара, држећи их баш као хрватске родољубе опаснима идеји о апсолутној држави, у којој мора да влада само једна воља, једно начело и један језик. У другој приповести хоће се отачаствени живаљ да употреби само за ниже службе, у којим нема награде а страном се елементу даје награда и без заслуге, само за то, што је — стран, те ће пре допринети, да се народности стопе, те тако да се опет изведе *јединство* целокупне државе И у трећој је приповести иста основа, и ако не оним бруталним средствима а оно се лабави елементи обећањима придобијају а стални перидно онемогуће. Тек се опет иде за тим, да се докаже, како се правом родољубу не да дахнути у рођеној му домовини. Све то је писац мајсторски извео, реално и трезвено нацртао а опет за то оставио места и појезији, том правом и једино поштеном зачину у сваком књижевном производу.

— *Историја цркве* од професора Р. Сбма, која приказује развитак цркве у свеи са историјом света, излази у другом издању код Борђа Бёма у Лајпцигу.

— Петроградска академија наука штампа хрестоматију перзијског језика од перзијског хана Мирзе Ризе и то латиницом. Речи се читају по западном начину, с лева на десно.

— *Пошурце* (ситнице) назива *Јосип Евен Томић* збирку својих 14 шаљивих прича и слика, коју издаде „Матица Хрватска“ у својој „Забавној књијници“ св. 93 95. — Хрватска књижевност није баш богата хумористичким списима.

САДРЖАЈ: Дух времена сад је таки! (Наставак.) — На Видов врх. К путним успоменама Од Л. Томановића. — Књижевност. Патрица. Роман од Јакова Игњатовића. Оцена Драгутина Ј. Илића. — Уметност. Еј, да је мени... По народну певању за мушки лик удесио Тихомир Остојић. — Ковчежић. Повориште и уметност. — Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваког четвртка на читавом табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара или 6 ф. на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата администрацији „Стражилова“ у Нови Сад. — За Србију прима претплату књијара В. Валожина у Београду.

Мален је број оних, који се латише и те струке а и таквима је овда обично *драстика* најглавнији, да не кажемо једини, зачин, којим драже живце својих читалаца. А драстика је тек само сурогат у хумористичком приказивању. На сваки начин показује то недостатак праве шаљиве жице, оног блаженог хумора, који се ником не намеће и не натурује а свет и догађаје на њему кроз ружичасте наочаре гледи и посматра. Суровој нарави да како да боље годи неагрпност, јер одговара њеној суштини и ближа је њеном разумевању. Али пица не сме никад руководити допадање и одобравање сурове и простачке нарави, јер онда пише либрето за предетаве по вашарима, где врхунац „успеха“ лежи у том, кад ма кога добро издеветају. Оно до душе има и таквих привора у животу, али *књижевности* није задатак, да их проверно забележи и „од заборава отргне.“ И „Пошурцима“ има се доста замерити у том смислу. Поред красно пртаних карактера и ситуација избије тек, као псовка у љубавној песми, по која неагрпност, те јако крви утисак целине. Ако нису баш батине а оно је пијанчење „чакља спасенија“ из замршеног положаја, или је узрок замршеном положају. Предмет многим приповеткама лежи у далекој прошлости, из садашњег времена нема скоро ни једне. Да ли се изменила нарав хрватскога народа, кад се писац доследно обраћа на прошлост? Или га можда мами простодушност негдашњег доба, они примитивни људи и одношаји? Зар данашње доба са својим лажним блеском не нуди довољно комике? Још бисмо замерили писцу неке изражаје. Он конзеквентно употребљава израз „бадњак“ за „бадњи дан“. То је збрка појмова. Бадњак је цепањика а бадњи дан је — бадњи дан. У приповести „Лов на бадњак“ држасмо, да иду она двојица по кладе, па тек при крају разумесмо, да су ишли у лов на бадњи дан. У приповести „Криви зуби“ рђаво се употребљава реч „криви“, јер јој писац даје смисао „лажни“. Криви зуби стоје косо, искривљено, криво, а не морају никако бити и лажни, „фалични“. Хрватски књижевници не смеју ковати речи по ђефу и допадању а још мање смеју давати други смисао оним речима, које већ имају свој утврђени. На тај се начин удаљују језици, српски и хрватски, у место да се, да је лепе среће! све већма ближе и најзад и стопе. Но оно су само два примера а има их још, што нам тим већма пада у очи, јер се писац понајвише држи чистог народног језика без вратоломних флексија, особито кад даје реч „православној“ особи којој. Не мислимо давати првенства овој или оној приповести, но ипак држимо да је понајбоља „У продуженом течају“. По осталим приповеткама су тек раштркане згодне ситуације и прикладни карактери, али у споменутој је све некако на свом месту.

— Професор др. *Миливој Шрепел* из Загребла послао нам је пре неки дан своју књијцицу под натписом „*Из латинскога језикословља*“, у којој говори прво о *цели и методи латинске ситтаксе*, изводећи, да се и синтакса има проучавати по компаративно-историјској методи уз помоћ философије, за тим о *консекуцији времена и начина*, доказујући, да се прве клице тој консекуцији налазе већ у самим главним реченицама, у паратаксама.